

Öğrenci Görüşlerine Göre Dört Halife Dönemi (Giresun İlahiyat Fakültesi Örneği)*

The Period of the Four Caliphs According to Student Opinions (Example Giresun Theology Faculty)

Yavuz Selim Göl

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Giresun University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Giresun / Türkiye
yavuzselimgol@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-7759-4482>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1447793

Cite as / Atıf: Göl, Yavuz Selim. "Öğrenci Görüşlerine Göre Dört Halife Dönemi (Giresun İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Marife* 24/2 (2024) 544-567. <https://doi.org/10.33420/marife.1447793>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Ethical Statement / Etik Beyan: * This study was conducted in accordance with the permission dated 05.04.2023 and numbered E-50288587-050.01.04-151120 given by Giresun University Social Sciences, Science, and Engineering Research Ethics Committee. / Bu çalışma, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından verilen 05.04.2023 tarih ve E-50288587-050.01.04-151120 sayılı izin doğrultusunda yürütülmüştür.

Öğrenci Görüşlerine Göre Dört Halife Dönemi (Giresun İlahiyat Fakültesi Örneği)

Özet

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle birlikte Müslümanlar, güçlerini toplamış ve organize olarak devletlerini kurmuşlardır. Hz. Peygamber vefat edene kadar da bu devlete yönelik içerden ve dışardan yıkıcı tehditleri bertaraf etmeye muvaffak olmuşlardır. Böylece İslâm, hicretle birlikte doğduğu toprakların dışına çıkmış ve kısa zamanda Arap Yarımadası'nın geneline yayılmıştır. Müslümanlar, kısa sürede ciddi bir ilerleme kaydederek geniş bir coğrafyaya yayılmış ve bu süreçte en önemli problemlerden biri, İslâm'a uygun bir yaşam biçimi bulma arayışı olmuştur. Özellikle Mekke'nin fethinden sonra Yarımada'daki insanları akın akın İslâm dinini benimseyerek Müslüman olmuşlardır. Bu yeni Müslümanlar, Hz. Peygamber vefat edene kadar Kur'an'ı anlamak için ondan istifade etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatının ardından da Kur'an'ı en iyi bilen sahâbe neslini örnek alarak mevcut boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda İslâm toplumu için önemli bir örneklik teşkil eden Dört Halife Dönemi İslâm toplumu için büyük bir anlam taşımaktadır. Bunun içindir ki İslâmî eğitimin her kademesinde bu dönemin sağlıklı bir şekilde öğretilmesine ve anlaşılmasına büyük önem verilmiştir. Bu döneme ilişkin her yönüyle ele alan güçlü bir literatür oluşturulmuştur. Ayrıca Müslümanlar birçok derin ayrılıkların temelini bu dönemin içerisinde yer aldığı düşünmektedir. Çünkü Müslümanlar kendi aralarında yaptıkları ilk kanlı savaşlara bu dönemde şahit olmuşlardır. Bu dönemin akademik bir zeminde konuşulması, tartışılması gibi hususlara zemin hazırlamak düşüncesiyle Dört Halife Dönemi, İlahiyat Fakültelerinde İslâm Tarihi derslerinin önemli bir konusunu teşkil etmektedir. Ders içeriğinin ve çıktılarının toplum içerisinde dinî konularda rehberlik edecek potansiyele sahip önemli bir öğrenci grubunu ilgilendirdiği de aşikârdır. Özellikle son dönemde Dört Halife Dönemi'ne ilişkin yapılan çalışmalar dönemin sosyo-kültürel açıdan önemli bir dönüştürme sahne olduğunu ifade etmektedir. Bu dönüşüm tarihin birçok dönemi ile benzerlik de göstermektedir. Dolayısıyla bu dönüşümün sebepleri, sonuçları büyük önem arz etmektedir. Elbette asıl husus bu dönemin sonradan gelen Müslümanlar için çok önemli olmasıdır. Zira sonraki dönemlere meydana gelen birçok olayın bu döneme atıf yapılarak değerlendirildiği görülür. Bu nedenle bu dönemin anlatılması ve anlaşılması için izlenmesi gereken yöntemi ve öğrenci algısını tespit etmek gerekmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin durumunu konu edinen bir çalışma ile ilgili döneme dair algılarının tespitine yönelik bir alan araştırması yapmak zarureti ortaya çıkmıştır. İslâm Tarihi dersi İlahiyat Fakültelerinin müfredatı içerisinde zorunlu bir derstir. Fakülteler arasında ders saati sayısında farklılıklar mevcut olsa da içerik olarak birbirine benzemektedir. Ayrıca dersine ele aldığı konuların hassas oluşu sebebiyle öğretim ilke ve yöntemlerini gözden geçirmek büyük önem taşımaktadır. Belki de çalışmamızı özgün kılan hususların başında İslâm Tarihi derslerinin araştırmacıların gündeminde fazlaca yer tutmadığı görülmektedir. Diğer yandan İlahiyat Fakültelerinin ders müfredatı içerisinde yer alan farklı derslere ilişkin bazı algı ölçekleri uygulanmış olmasına rağmen zorunlu bir ders olan İslâm Tarihi derslerine ilişkin böylesi bir eksiklik göze çarpmaktadır. Bu çalışma ile hedeflenen ise bu boşluğu doldurmaktır. İlgili alan araştırmasında ilahiyat müfredatı içerisinde yer alan farklı ders içeriklerinden hareketle hazırlanan 55 maddelik Dört Halife Dönemi Veri Toplama Aracı (DHVA) ve 18 maddeden oluşan Dört Halife Dönemi Algı Ölçeği (DHÖ) kullanılmıştır. DHVA ile elde edilen verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Bu analizler neticesinde ilahiyat öğrencilerinin dört halife ile ilgili daha çok olumlu özellikleri ihtiva eden değerleri öğrendiği, dört halifenin öğrenciler için birer rol model olduğu ve her bir halifenin bazı özellikleriyle daha fazla ön plana çıktığı saptanmıştır. DHÖ ile elde edilen verilerin yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey ve sınıf düzeyi değişkenleri ile ilişkisi parametrik testler kullanılarak tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin dört halife algılarının yaşa göre farklılaştığı anlaşılmıştır. Diğer bağımsız değişkenler ile anlamlı bir farklılaşma olmadığı da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Dört Halife Dönemi, Algı Ölçeği, Hz. Peygamber, Model alma.

The Period of the Four Caliphs According to Student Opinions (Example Giresun Theology Faculty)

Summary

With the migration of the Prophet from Mecca to Medina, Muslims gathered their forces and organized and established their state. Until the death of the Prophet, they succeeded in eliminating destructive threats to this state from inside and outside. Thus, with the migration, Islam went beyond the lands where it was born and spread throughout the Arabian Peninsula in a short time. Muslims made serious progress in a short time and spread over a wide geography, and one of the most important problems in this process was the search for a way of life compatible with Islam. Especially after the conquest of Mecca, people in the

Peninsula flocked to Islam and became Muslims. These new Muslims benefited from the Quran to understand it until the Prophet passed away. However, after the death of the Prophet, they tried to fill the existing gap by taking the generation of the companions who knew the Quran best as an example. In this respect, the Period of the Four Caliphs, which constitutes an important example for the Islamic society, has a great meaning for the Islamic society. For this reason, great importance has been given to teaching and understanding this period in a healthy way at all levels of Islamic education. A strong literature has been created covering every aspect of this period. In addition, Muslims think that the basis of many deep divisions lies in this period. Because Muslims witnessed their first bloody wars among themselves during this period. The Period of the Four Caliphs constitutes an important subject of Islamic History courses in the Faculties of Theology, with the idea of preparing the ground for discussing and discussing this period on an academic basis. It is also obvious that the course content and outcomes concern an important group of students who have the potential to guide religious issues in society. Especially recent studies on the Four Caliphs Period indicate that the period witnessed an important socio-cultural transformation. This transformation is similar to many periods in history. Therefore, the reasons and consequences of this transformation are of great importance. Of course, the main point is that this period was very important for the Muslims who came later. Because it is seen that many events that took place in later periods are evaluated with reference to this period. For this reason, it is necessary to determine the method and student perception that should be followed in order to explain and understand this period. For this reason, it became necessary to conduct a field research to determine students' perceptions of the period regarding a study focusing on their situation. Islamic History course is a compulsory course within the curriculum of Faculties of Theology. Although there are differences in the number of course hours between faculties, they are similar in content. In addition, due to the sensitive nature of the topics covered in the course, it is of great importance to review the teaching principles and methods. Perhaps one of the issues that makes our study unique is that Islamic History courses do not have much place on the agenda of researchers. On the other hand, although some perception scales have been applied to different courses in the curriculum of the Faculties of Theology, such a deficiency is noticeable regarding the Islamic History courses, which is a compulsory course. The aim of this study is to fill this gap. In the relevant field research, the Four Caliphs Period Data Collection Tool (DHVA) consisting of 55 items and the Four Caliphs Period Perception Scale (DHÖ) consisting of 18 items, prepared based on the different course contents in the theology curriculum, were used. A descriptive analysis of the data obtained with DHVA was performed. As a result of these analyses, it was determined that theology students learned values that included more positive features about the four caliphs, that the four caliphs were role models for the students, and that each caliph stood out more with some of their characteristics. The relationship of the data obtained with WHO with age, gender, socio-economic level and class level variables was determined using parametric tests. Accordingly, it was understood that students' perceptions of the four caliphs differed according to age. It was also observed that there was no significant difference with other independent variables.

Keywords: Islamic History, Four Caliphs Period, Perception Scale, Prophet, Taking as a model.

Giriş

Hız. Peygamber'in vefatından (ö. 11/632) sonra Hız. Ebû Bekir'in halife olmasıyla başlayan ve genel olarak Hız. Ali'nin (ö. 40/661) öldürüldüğü ya da Hız. Hasan'ın Muâviye b. Ebî Süfyân'a hilafeti devrettiği 40/661 yılına kadar olan döneme "Dört Halife" ya da "Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi" denilmektedir.

Dört Halife Dönemi, İslâm toplumları açısından önceki dönemlere örneklik teşkil etmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Hız. Peygamber, Kur'ân'ın da ifadesiyle "üsve-i hasene" yani en güzel örnektir. Dolayısıyla onun hayatta olduğu bir dönem de iyi anlaşılmalı ve benimsenmelidir. Bununla birlikte bir diğer açıdan değerlendirildiğinde ise Hız. Peygamber'in vefatını takip eden süreç insani örneklik bakımından daha büyük bir önemi haizdir. Elbette Peygamber dünyadan ayrılmıştır ve bir daha geri dönmesi söz konusu değildir. Kıyamete kadar insanoğlu tabiri caizse kendi başına kalacaktır. İnsanlığın kendi başına kaldığı bu sürecin ana rehberi ise Kur'ân ve sünnettir. İslâm toplumu bu iki önemli kayna-

ğı referans alarak her dönemde hayatını inşa etmek durumundadır. Kur'ân'ın vahiy mahsulü olması ve kıyamete kadar korunacak bir ilahi metin olması, onun örnekliğini de tartışılmaz kılmaktadır. Sünnet ise özellikle hadis kültürünün sistemli bir gelişme süreci yaşaması ile önemli bir güvenilirlik süreci geçirmiş ve Müslümanlar için hayat rehberi konumu kazanmıştır. Ancak bu iki önemli rehberin insanlar tarafından nasıl uygulanması gerektiğine dair sürecin özellikle "Peygambersiz" bir toplum inşasının nasıl mümkün olabileceğine dair ilk uygulama Hulefâ-yi Râşidîn yahut Dört Halife Dönemi olarak adlandırılan dönemdir. Çünkü Müslümanların İslâm'la tanışmalarından sonra ilk kez Hz. Peygamber cismen aralarında değildir. Ancak bizzatî kendi sözü itibarıyla "Kendisinden sonrakilerin örnek alması için Allah'ın Kitâb'ını ve Rasulü'nün sünnetini" bırakmıştır. Yaklaşık otuz yıl devam eden Dört Halife Dönemi, bu iki terekenin oluşum sürecine şahitlik eden kimsele- rin baş aktör olarak yer aldığı bir dönemdir. Öyle ki Hz. Peygamber'in her daim yanı başında bulunan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali gibi lider isimle- rin yanında çok sayıda önemli sahâbî bu süreçte aktif rol oynamıştır.

İslâm toplumları için Dört Halife Dönemi'nin örnekliği sebebiyle bu döne- min özellikle dinî yükseköğrenim seviyesindeki öğrenciler tarafından nasıl anlaşıl- dığı büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu seviyede öğrenim gören öğrenciler mezuniyetleri sonrasında istihdam edilecekleri tüm iş alanlarında insanların dinî anlayışlarına etki edebilecek potansiyele sahiptir. Bu durumun bir diğer tarafı ise dinî yükseköğrenim seviyesinde eğitim veren öğretim elemanları ile ilgilidir. Zira hitap edilen öğrencilerin algısının tespiti, başta İslâm Tarihi alanında olmak üzere öğretim faaliyetlerinin etkili bir şekilde planlanmasına zemin hazırlayacaktır. Böy- lece kazanım belirleme, içerik üretme, ders anlatım tekniklerinin gözden geçiril- mesi ve hedeflere ulaşma durumunun test edilmesi daha sistematik hale gelecektir.

Dört Halife Dönemi'nin genel olarak ele alınması, bu dönemin önemli bir sosyal değişime sahne olması sebebiyle çalışmaya konu edilmiştir. Sosyal değişim, insan hayatında var olan bir olgudur. Toplumsal hayatın bir gereği olarak insanlar arası ilişkiler, bireylerin hayat standartlarındaki değişim ve dönüşümler sosyal değişime neden olan unsurlar arasında sayılabilir.¹ Dört Halife Dönemi'ne bakıldı- ğında Müslüman toplumun Hz. Peygamber'in vefatın sonrasında kendi kendilerine kaldığı, adeta bir geçiş Dönemi'ni ifade etmektedir. Dört halife dönemi bütün ola- rak sosyolojik bir değere sahip olmakla birlikte diğer taraftan her halifenin şahsın- da temsil edilen başlıca bir olumlu haslet ve değerlerin sonraki neslin yetiştirilme- sinde birer iyi örnek olarak sunulmasına da imkân sağladığı söylenebilir. Zira öğre- timde en etkili yöntemlerden biri model alarak öğrenmedir.² Dolayısıyla İslâm Ta- rihinden dört halifenin her birinde olduğu gibi iyi örneklerin sunulması, din eğitimi faaliyetlerinin başarısı adına göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir realiteyi için- de barındırmaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracında yer alan her bir

¹ Ali Akdoğan, *Sosyal Değişme ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 52.

² Bu yöneme dair ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Algur - Zeynep Kaya, "İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 770-773.

madde ile kişisel yönleriyle önemli farklılıkları olan ve özellikle akademik çalışmalarında bu yönleriyle sık sık vurgulanan halifelerin nasıl algılandığının araştırılması amaçlanmaktadır. Zira yukarıda da belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in artık aralarında olmadığı bir dönemin baş aktörleri ve yöneticileri olan halifelerin kişisel özellikleri, yönetim anlayışları, toplumsal ilişkileri sonra gelen Müslümanlar için büyük bir değer taşır.

Dönemi yansıtan sorular yöneltilerek öğrencilerin zihninde yer alan algının ortaya çıkarılması adalet, liyakat, siyaset gibi toplumu yakından ilgilendiren olguların da bir değer tespiti yapılabilecektir. İslâm toplumunun Dört Halife Dönemi'nde yaşadığı sosyal dönüşüm insanlık tarihinde sık tekrarlanan bir durumdur. Bu döneme dair algıların yansımaları günümüz insanını, toplumunu anlamaya da ışık tutacaktır. Özellikle İslâm toplumunun Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşadığı bu sürecin doğru anlaşılmasına yönelik tüm çabalar daha ideal bir toplum yapılanması için de rehberlik edecektir.

Tarihin doğru bir şekilde anlaşılmasını esas alan çalışmalar günümüzde oldukça yaygınlık kazanmıştır.³ Toplumun farklı kesimlerine de uygulanan bu çalışmaların⁴ temel amacı tarihin tozlu sayfalarında kalan bilgi yığını olarak göz ardı edilmesinin önüne geçmektir. Alan araştırmaları ise bu konuda araştırmacıların hedef kitlelerinin bakış açılarını, algılarını daha net biçimde tespit ederek buna göre bir öğretim metodu geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.⁵ Çalışmamızın üniversite öğrencilerinin İslâm Tarihi'nin bir dönemi hakkındaki algılarının tespiti bakımından özgün bir çalışma olacağı da tespit edilmiştir. Literatürde bu alanda daha önce benzer bir çalışmanın yapılmadığı görüldüğünden böyle bir alan araştırması ihtiyacı doğmuştur. Literatüre bakıldığında İlahiyat öğrencileri ile yapılan alan araştırmalarının Arapça/yabancı dile eğitimi, Kur'ân dersleri, felsefe derslerine yoğunlaştığı görülmektedir.⁶ Ayrıca Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi gibi başat derslerle ilgili çalışmalar da bulunmaktadır.⁷

³ Cengiz Dönmez - Cemil Yeşilbursa, "Ortaokul Öğrencilerinin Tarih Algısı", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34/3 (03 Mart 2015), 415-436.

⁴ Gönül Türkan Demir - Emine Altunay Şam, "A Qualitative Study on The History Perception Of Turkish Women In Amasya", *Turkish History Education Journal* 6/2 (27 Ekim 2017), 243-267.

⁵ M. Fatih Dervişoğlu vd., "Ortaöğretim 9., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Tarihe İlişkin Algıları Ve Tarih Bilinci Oluşumlarının İncelenmesi", *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* 4/1 (01 Mart 2015), 65-82.

⁶ Yusuf Özcan - Asım Yapıcı, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Arapça Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 16/2 (27 Aralık 2016), 113-142; Mustafa Öncü - Ali Baltacı, "Yüksek Din Öğretiminde Arapça Öğretimi Sorunsalı: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (30 Aralık 2020), 55-82; Ahmet İhsan Dündar, "İlahiyat Fakültesi Arapça hazırlık sınıfı öğrencilerinin Arapça dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi (Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Örneği)", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (21 Aralık 2021), 845-868; Mustafa Kara, "Kur'ân-ı Kerim'in Anlaşılmasında Meâl Etkinliklerinin Fonksiyonu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (15 Haziran 2016), 0-0; Recep Uçar, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Arapça Dersine Karşı Tutumları (İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/2 (30 Aralık 2015), 371-394; Fatih Toktaş - H. Yusuf Acuner, "İlahiyat Fakültelerinde Felsefe Dersleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*

İslâm Tarihi ve Sanatları bölüm dersleri ile ilgili çalışmalar ise sınırlı kalmaktadır. Bu derslerle ilgili alan araştırması literatürü oluşmamış olmakla bir-likte özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumlarının farklı kademele-lerinde okutulan ders kitapları ile ilgili çalışmaların daha yoğun olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.⁸ Alan derslerine ilişkin kıyaslamalı bazı çalışmalar da yapılmıştır.⁹

Alan dersleri ile doğrudan ilintili olan bir alan araştırması bulunmaktadır. Ancak bu çalışma dışında doğrudan bir çalışma tespit edilememiştir.¹⁰

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere ilahiyat öğrencileri üzerinde yapılan araştırmaların İslâm Tarihi alanına ait derslere ilgi duymadığı görülmektedir. Diğer taraftan bu ders ilahiyat sahasının dersleri içerisinde farklı bir yönü ile öne çıkmaktadır. Elbette ders içeriğinin bir kısmı teorik olsa da geneli itibariyle örnek alınması gereken bir dönem ele alınmaktadır. Zira Hz. Peygamber ashabının yıldızlar gibi olduğunu ve mutlaka takip edilmeleri gerektiğini bildirmiş- tir. İşte bizim çalışmamız da örneklik teşkil eden sahabenin birçok yönünün öğren- ciler nezdindeki tutumlarını ele almaktadır. Bu durumun sağlıklı bir şekilde değer- lendirilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaca cevap olacağı da düşünülerek çalış- manın temel problemi günümüzde ilahiyat fakültelerinde verilen İslâm Tarihi dersleriyle öğrencilerin Dört Halife'ye dair algılarının nasıl geliştiğini tespit etmek- tir. Bu temel problemten hareketle aşağıda yer alan alt problemlere cevap aran- maya çalışılmıştır.

- İlahiyat öğrencilerinin Hz. Ebû Bekir ile ilgili görüşleri nasıl betim- lenebilir?
- İlahiyat öğrencilerinin Hz. Ömer ile ilgili görüşleri nasıl betimle- nebilir?

→

17/17 (01 Eylül 2004), 159-176.

⁷ Recai Çetres, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Gözüyle Kelâm'a Bakış (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (25 Haziran 2022), 175-208; Fevzi Rençber, "İslam Mezhepleri Tarihi Dersine Yönelik Görüş ve Beklentiler (Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2018), 37-72.

⁸ Fatih Çakmak, "Ortaokul Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programı Hedefleri Üzerine Bir Analiz", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2019), 116-143; Hasan Sözen, "Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (30 Aralık 2018), 101-116; Yasir M. Tuna, "Ortaöğretim Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programında Yer Alan Bilişsel Kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi", *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (28 Aralık 2023), 95-107; Asım Sarıkaya - Feyza Betül Köse, "Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Hazırlanan Peygamberimizin Hayatı ve Siyer Ders Kitaplarının Tahsil ve Tenkidi", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (25 Aralık 2017), 107-140; Ali Yılmaz, "5. ve 9. Sınıf Öğrencilerinin Ortaokul ve Liselerde Okutulan Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersine Yönelik Görüşleri: Giresun Örneği", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10/19 (2018), 425-448; Fatma Göçmen, "10. Sınıf Seçmeli 'Peygamberimizin Hayatı' Dersi Bağlamında Gençlerin Peygamberimizin Ahlâki Vasıflarını Anlamlandırması", *Akademik-Us* 4/1 (15 Temmuz 2020), 69-102.

⁹ Talip Ayar, "Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ne Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 221-268.

¹⁰ Ali Dadan, "Türkiye'de Arapça İlahiyat Programında Yürütülen Siyer ve İslâm Tarihi Dersi Öğretimindeki Bazı Problemler ve Öğrenci Beklentileri Üzerine Değerlendirmeler", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 95-106.

- İlahiyat öğrencilerinin Hz. Osman ile ilgili görüşleri nasıl betimlenebilir?
- İlahiyat öğrencilerinin Hz. Ali ile ilgili görüşleri nasıl betimlenebilir?
- İlahiyat öğrencilerinin Dört Halife Dönemi ile ilgili görüşleri nasıl betimlenebilir?
- İlahiyat öğrencilerinin dört halife algısı cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve aile gelir düzeyi gibi bağımsız değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Bu araştırma problemi kapsamında ayrıca aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:
 - **H.1.** Öğrencilerin dört halife algısı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
 - **H.2.** Öğrencilerin dört halife algısı yaşa göre farklılaşmaktadır.
 - **H2.a.** Öğrencinin yaşı yükseldikçe dört halife algısı da yükselmektedir.
 - **H2.b.** Öğrencinin yaşı düştükçe dört halife algısı da düşmektedir.
 - **H3.** Öğrencilerin dört halife algısı sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır.
 - **H3.a.** Öğrencinin yaşı yükseldikçe dört halife algısı da yükselmektedir.
 - **H3.b.** Öğrencinin yaşı düştükçe dört halife algısı da düşmektedir.
 - **H4.** Öğrencilerin dört halife algısı aile gelir düzeyine göre farklılaşmamaktadır.

1. Yöntem

Araştırmada nicel yöntem kapsamında tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde seçilen çalışma grubunda bulunan kişilerin görüşleri geliştirilen ölçekler ile elde edilen verilerden hareketle betimlenmektedir.¹¹

1.1. Veri Toplama Araçları

Çalışmada Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Dört Halife Dönemi'ne dair görüşleri ele alınmıştır. Araştırma öncesinde Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 5 Nisan 2023 tarihli ve 04/10 sayılı Etik Kurul Kararı ile izin alınmıştır. Alınan izin sonrasında veriler hedef kitleden online veri toplama yöntemleri kullanılarak öğrenciler sınıfta iken araştırmacıların rehberliğinde mobil cihazlar kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarını iki başlık altında toplamak mümkündür.

¹¹ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 14.

1.1.1. Dört Halife Dönemi Veri Toplama Aracı

Örneklemeden Dört Halife Dönemi ile ilgili veri toplamak üzere “Dört Halife Dönemi Veri Toplama Aracı” (DHVA) geliştirilmiştir. Bu ölçme aracında örnekleme dair yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik durum bağımsız değişkenlerinin yanı sıra Dört Halife Dönemi’ne dair 55 madde yer almaktadır. Dört Halife Dönemi’ne dair hazırlanan maddeler, İslâm Tarihi derslerinde sıklıkla kullanılan kaynaklar dikkate alınarak hazırlanmıştır.¹² Bu maddeler ile bir yandan her bir halifenin öne çıkan ahlaki ve kişisel özellikleri hakkında bilgi alınması istenirken diğer taraftan Dört Halife Dönemi’ne dair öğrencilerin genel yaklaşımları hakkında fikir sahibi olunması hedeflenmiştir. DHVA’da yer alan maddeler Tablo 1’de bütüncül olarak görülebilir.

1. Tablo 1: DHVA Maddeleri

Hz. Ebû Bekir...	Hz. Osman...
...Hz. Peygamber’e en yakın kişiydi. ...karşısındaki insana değer verirdi. ...doğru sözlüydü. ...hafızası çok güçlüydü. ...hak sahiplerine hakkını verirdi. ... Peygamber ailesi ile iletişimi zayıftı. ... verdiği sözün arkasında dururdu. ... çekingendi. ... kararlıydı. ...’in insani ilişkileri güçlüydü. ...’in nesep bilgisi iyiydi.	... akrabalarını kayırırdı. ... yakınlarına cömert davranırdı. ... liyakate önem verirdi. ... ahlaken en olgun Müslümanlardandı. ... Müslümanlara iyi davrandı. ... Kur’an’ı çoğaltarak metninin korunmasını sağladı. ... Hz. Peygamber’in yönetim ilkelerini takip ederdi. ... İslâm’a büyük hizmetler yapmıştır. ... yönetimine karşı yapılan eleştirilere kayıtsız kalırdı. ... Müslümanların yararına olan işlere destek verirdi. ...önemli görevlere atadığı isimlerin liyakatine dikkat ederdi.
Hz. Ömer...	Hz. Ali...
... hukuka saygılıydı. ... cesareti ile meşhurdu. ... tedbirli davranırdı. ... liyakate önem verirdi. ... akrabalarına iltimas gösterirdi. ... üst düzey bir idareciydi. ... adaletle hükmederdi. ... Kur’an ayetlerini değiştirdi. ... köleleri ikinci sınıf vatandaş olarak görürdü. ... içtihadı önem verirdi. ... istişareye önem verirdi.	... ilimle meşgul olurdu. ... Hz. Peygamber’in en yakınıydı. ... iyi bir savaşçıydı. ... önceki halifelerin yolunu terk etmiştir. ... iktidar hırsı fazlaydı. ... ailesine yönetimde çok yer vermiştir. ...tüm enerjisini Müslümanlarla mücadeleye harcamıştır. ...Kendisinden önceki halifeler Hz. Ali’yi görmezden gelmiştir. ... kötü bir idare yürütmüştür. ... devlet yönetimine talip olmuştur. ...’nin Hz. Peygamber’e olan yakınlığı ona kolaylık sağlamıştır.
Dört Halife...	
... Dönemi’nde Müslümanlar, halifeler sebebiyle birbirlerine kılıç çekmişlerdir. ... Müslüman toplumunun en ideal yöneticileridir. ... Müslümanlar için iyi bir örnek değildir. ... Müslümanlar Dört Halife Dönemi’ne büyük saygı duyarlar. ... dönemi Müslümanlar için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. ... Dönemi’nde yapılan fetihler sonraki dönemlerde yapılamamıştır.	

¹² Bu kaynaklardan bazıları şunlardır: *İslam Tarihi I*, ed. Ahmet Önkâl-Mehmet Ali Kapar, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları) 2020; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat); Hüseyin Gökçalp, Yavuz Selim Göl, Ali Kuşçalı, Osman Kocabaş, Sorularla İslam’ın Kısa Tarihi, (İstanbul: Kapı Yayınları) 2024; Adnan Demircan-Mehmet Azimli, *İslam Tarihi I-II*, (İstanbul: Bilay Yayınları).

... dönemi Müslümanlar için bir rehber niteliğindedir.
 ... dönemi Müslümanlar için başarılıdır.
 ... dönemi her yönüyle örnek bir dönemdir.
 ... Sahabe Dört Halife Dönemi'nin en etkin grubunu oluşturur.
 ... Dönemi'nde Müslümanlar dünya malına tamah etmişlerdir.

1.1.2. Dört Halife Dönemi Algı Ölçeği (DHÖ)

DHVA'da elde edilen betimsel veriler ve ilgili literatür dikkate alınarak bu araştırma için Dört Halife Dönemi Algı Ölçeği (DHÖ) geliştirilmiştir. Dört halifenin Müslümanlara örneklik teşkil eden özellikleri ile Dört Halife Dönemi hakkında genel düşünceleri içeren 18 madde güvenilirlik ve geçerlik analizine tabi tutularak DHÖ geliştirilmiştir.¹³

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle maddeler arasındaki korelasyon ve iç tutarlık düzeyini görmek adına güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu analizde ölçeğin güvenilirlik düzeyi ,766 olarak tespit edilmiştir.¹⁴ Elde edilen verilerin referans değerleri içinde olduğu tespit edildikten sonra ölçeğin geçerliğini test etmek üzere Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu analize tabi tutulan maddelerden birbiriyle ilişkili faktörler altında toplanması beklenir.¹⁵ Böylece bir yandan ölçekte yer alacak maddelerin sınıflandırması yapılırken diğer taraftan boyut indirmesi yapılmış olur.¹⁶

Veri setinin AFA için uygun olduğuna KMO değerine bakılarak karar verilmiştir.¹⁷ AFA analizinde özdeğeri 0,30 altında olan ve aynı anda iki alt boyut altında toplanan binişik maddelerin ölçekten çıkarılması esas alınmıştır. Ölçek geliştirme süreci öncesinde DHVA üzerinde yapılan betimsel istatistiklerin katkısıyla DHÖ ölçek maddeleri oldukça homojen bir yapıda oluşturulabilmiştir. Bu işlem kapsamında 2 alt faktör altında toplanan ve 18 maddeden oluşan DHÖ geliştirilmiştir. AFA sonrası oluşan yapı Tablo 2'de bir arada görülebilir.

2. Tablo 2: DHÖ Faktör Dağılımı

¹³ Söz konusu işlem DHVA veri toplama aracının alanda uygulaması sonucu elde edilen aynı veri seti ile yapılmıştır. DHVA ile elde edilen betimsel verilerin daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla hizmet edeceği düşünülen bu uygulama sayesinde ilahiyat öğrencilerinin Dört Halife Dönemi'ne dair görüşleri üzerinde T testi ve One Way Anova Testi gibi ileri düzey istatistikler yapılabilmektedir. Diğer taraftan söz konusu ölçek geliştirme işlemi sadece bu araştırmaya özel olarak ve bu araştırma sorularına cevap üretmek adına geliştirildiği için farklı çalışmalarda da kullanılabilirliği iddiasında değildir. Dolayısıyla DHÖ'nün farklı bir çalışmada kullanılması durumunda mutlaka güvenilirlik ve geçerlik analizine tabi tutulması elzem olacaktır.

¹⁴ Bu durumda ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir. Bk. Burke Johnson - Larry Christensen, *Educational Research Quantitative, Qualitative and Mixed Approaches* (California: Sage Publication, 2014), 234; Robert F. DeVellis, *Scale Development: Theory and Applications* (California: Sage Publications, 2016), 49.

¹⁵ Johnson- Christensen, *Educational Research*, 236.

¹⁶ Reha Alpar, *Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik* (Ankara: Detay Yayınları, 2010), 269.

¹⁷ Veri setinin KMO değeri ,824 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, veri setinin AFA için uygun olduğu anlamına gelmektedir. Bk. Şerif Kalaycı, *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (Ankara: Asil Yayın, 2014), 322; Reha Alpar, *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler* (Ankara: Detay Yayınları, 2013), 291-293.

DHÖ Faktör Dağılımı

	Alt Boyutlar	
	Örnek Olma ($\alpha=,84$); %27,23	Genel Algı ($\alpha=,75$); %13,47
1. Hz. Ebû Bekir hak sahiplerine hakkını verirdi.	,716	
2. Hz. Ebû Bekir karşısındaki insana değer verirdi.	,702	
3. Hz. Ebû Bekir kararlıydı.	,679	
4. Hz. Ebû Bekir verdiği sözün arkasında dururdu.	,638	
5. Hz. Ebû Bekir'in insani ilişkileri güçlüydü.	,631	
6 Hz. Ömer tedbirli davranırdı.	,624	
7. Hz. Ömer istişareye önem verirdi.	,611	
8. Hz. Ali ilimle meşgul olurdu.	,607	
9. Hz. Ali iyi bir savaşıydı.	,583	
10. Hz. Ömer liyakate önem verirdi.	,566	
11. Hz. Ömer içtihadı önem verirdi.	,528	
12. Hz. Ebû Bekir doğru sözlüydü.	,492	
13. Hz. Ömer hukuka saygılıydı.	,354	
14. Hz. Osman yakınlarına cömert davranırdı.	,319	
15. Dört Halife Dönemi Müslümanlar için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.*		,813
16. Dört Halife Dönemi Müslümanlar için başarılıdır.		,751
17 Dört Halife Müslümanlar için iyi bir örnek değildir.*		,700
18. Müslümanlar Dört Halife Dönemi'ne büyük saygı duyarlar.		,631

Extraction Method: Principal Component Analysis; Rotation Method: Varimax
Açıklanan varyans: %40,70; Ölçek iç tutarlık düzeyi 0,766.

* Bu maddeler analizlerde ters puanlanmalıdır.

AFA sonucunda elde edilen verilere göre ölçeğin açıkladığı varyans %40,7 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı ,834 olarak belirlenmiştir. “Örnek olma” şeklinde isimlendirilen ilk faktörde yükleri ,716 ile ,319 arasında değişen 14 madde toplanmıştır. Açıkladığı varyans %27,23 olan bu alt boyutun iç tutarlılık katsayısı ,835 olarak hesaplanmıştır. Faktör altında toplanan maddeler incelendiğinde dört halifenin gerek insanlar arası iletişimde gerekse yönetim anlayışlarında takındıkları tavırları konu edindiği görülmektedir. Bu sebeple ilgili alt boyut “örnek olma” olarak isimlendirilmiştir. 4 maddeden müteşekkil “Genel algı” alt boyutunun iç tutarlılık katsayısı ise ,746 olarak belirlenmiştir. Açıkladığı varyans %13,47 olan bu alt boyutta toplanan 4 madde, genel olarak Dört Halife Dönemi'ne ait algıyı yansıması açısından önemlidir. Ayrıca bu alt boyutta yer alan iki madde olumsuz yapıda olduğu için hesaplamalarda ters puanlanması gerektiği unutulmamalıdır.

1.2. Verilerin Analizi

Çalışma grubundan elde edilen verilerin analizi SPSS programı ile yapılmıştır. DHVA ile elde edilen verilerin betimsel analizleri Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile Dört Halife Dönemi özelinde ayrı ayrı 5 tablo halinde yapılmıştır.

tır. Bu analizlerde ilgili başlık altında oluşturulan 11'er maddede alınan en yüksek ve en düşük puanlar, ortalama puanlar ve standart sapma değerleri incelenmiştir.

Veri toplama aracında yer alan bağımsız değişkenlerin Dört Halife Dönemi'ne yönelik algıların oluşmasına etkisi ise DHÖ ile test edilmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere güvenilirlik ve geçerlik analizleri yapılan DHÖ'nün normallik varsayımını karşılama durumu basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak sınanmıştır. İlgili değerlerin kabul edilebilir referansta olması üzerine araştırmada parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.¹⁸ Bu kapsamda cinsiyet değişkeni ile ilgili analizler T Testi, yaş, sınıf düzeyi ve sosyo-ekonomik durum değişkenleri ile ilgili analizler ise One Way Onova ile gerçekleştirilmiştir.

1.3. Evren ve Örneklem

Üniversite öğrencilerine yönelik tasarlanan bu çalışmanın evrenini Türkiye'de öğrenim gören ilahiyat fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.¹⁹ Araştırma kapsamında belirlenen örneklem ise Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerinden rast gele ulaşılan 201 öğrenciden oluşmaktadır.

Örneklem belirleme sürecinde araştırmacının görev yaptığı fakülte'deki öğrencilere ulaşıldığı için "uygun örnekleme" ve çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilmesi suretiyle derinlemesine araştırma yapıldığı için "amaçsal örnekleme" yöntemleri belirlenmiştir.²⁰ Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan farklı araştırmalarda üniversite değişkeni kapsamında kayda değer farklılaşmaların olmaması, araştırma yapılan konu kapsamında üniversite değişkenine dair farklılaşmanın olmayacağı düşüncesi, uygun örnekleme yönteminin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Araştırmada maksimum çeşitliliğe ulaşmak için ise amaçsal örnekleme ilkeleri benimsenmiştir. Örneklem ile ilgili sayısal bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Bağımsız Değişkenlere Göre Örneklem

Yaş	19-20 yaş	21-22 yaş	23 ve üzeri yaş	Toplam
Frekans	30	84	87	201
Yüzde	14,9	41,8	43,3	100,0
Cinsiyet	Erkek	Kadın	Toplam	
Frekans	58	143	201	

¹⁸ Yapılan analizlerde DHÖ genelinde ölçeğin Skewness (çarpıklık) katsayısı -0,103, Kurtosis (basıklık) katsayısı ise -0,768 olarak; Örnek olma alt boyutunda Skewness (çarpıklık) katsayısı -0,213, Kurtosis (basıklık) katsayısı ise -0,827 olarak; Genel algı alt boyutunda ise Skewness (çarpıklık) katsayısı 0,515, Kurtosis (basıklık) katsayısı ise 0,735 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler ilgili literatürde belirtildiği üzere +1,5 ile -1,5 arasında kaldığı için normallik varsayımının karşılandığını göstermektedir. Bk. Kalaycı, *İstatistik Teknikleri*, 73.

¹⁹ 2023 yılı itibarıyla Ülkemizde aktif olarak 66 İlahiyat Fakültesi, 34 İslami İlimler Fakültesi bulunmaktadır. 2023 yılı itibarıyla YÖK verilerine göre; Normal öğretim'de 18833'ü erkek; 33910'u kız olmak üzere toplam, 52743; İkinci Öğretim'de ise 9552'si erkek, 13915'i kız olmak üzere toplam 23467 öğrenci kayıtlıdır. Yine Lisans düzeyinde Uzaktan Öğretim yolu ile 7383'ü erkek, 11090'ı kız olmak üzere toplam 18473 öğrenci öğrenim görmektedir. İslami İlimler Fakültelerinde ise Normal Öğretim'de 7049'u erkek, 13028'i kız olmak üzere toplam 20077; İkinci Öğretim'de ise 2084'ü erkek, 2843'ü kız olmak üzere toplam 4927 öğrenci bulunmaktadır. Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

²⁰ Büyükoztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 90-92.

Yüzde	28,9	71,1	100,0		
Sınıf	1. sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
Frekans	21	75	54	51	201
Yüzde	10,4	37,3	26,9	25,4	100,0
Aile Geliri	Asgari ücretten az	Asgari ücret kadar	Asgari ücretin üzerinde		Toplam
Frekans	38	76	87		207
Yüzde	18,9	37,8	43,3		100,0

Tabloda 3'te görüldüğü gibi örneklemin yaşa göre dağılımı "19-20" yaş aralığında %14,9 (n=30), "21-22" yaş aralığında %41,8 (n=84), "23 ve üzeri" yaş aralığında ise %43,3 (n=87) olarak tespit edilmiştir. Çalışmaya katkı sunan 201 katılımcıdan 143'ü (%71,1) kadın, 58'i (%28,9) erkektir. Katılımcıların öğrenim gördüğü sınıf düzeyine bakıldığında 1. Sınıfta %10,4 (n=21), 2. Sınıfta %37,3 (n=75), 3. Sınıfta %26,9 (n=54) ve 4. Sınıfta da %25,4 (n=51) oranında öğrencinin katılım sağladığı görülmektedir. Örneklemin %18,9'u (n=38) aile gelirinin asgari ücretten az olduğunu, %37,8'i (n=76) aile gelirinin asgari ücret kadar ve %43,3'ü de (n=87) ailesinin gelirinin asgari ücretten fazla olduğunu ifade etmiştir.

2. Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmada kullanılan DHVA ve DHÖ ile elde edilen verilerin betimsel ve istatistiksel analizleri yapılmıştır. İlk başlık altında DHVA ölçeği ile ulaşılan verilerin betimsel analizleri yapılmıştır. İkinci başlık altında ise örneklemin Dört Halife Dönemi'ne dair görüşlerinin yaş, cinsiyet, aile geliri ve sınıf düzeyi bağımsız değişkenlerden nasıl etkilendiğini tespit etmek üzere DHÖ ile elde edilen veriler kullanılarak parametrik testler yapılmıştır.

2.1. Dört Halife Dönemi'ne Dair Öğrenci Görüşlerinin Betimsel Analizi

Araştırmaya katılan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin görüşlerine göre sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve genel olarak Dört Halife Dönemi ile ilgili betimsel veriler tablolar halinde verilmiştir. Burada yer alan veriler DHVA kullanılarak elde edilmiştir.

2.1.1. Hz. Ebû Bekir ile İlgili Betimsel Veriler

Katılımcı görüşlerine göre hazırlanan Tablo 4'te Hz. Ebû Bekir ile ilgili betimsel veriler görülmektedir.

Tablo 4: Hz. Ebû Bekir ile İlgili Betimsel Veriler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
1. Hz. Ebû Bekir doğru sözlüydü.	201	1,00	5,00	4,74	,54
2. Hz. Ebû Bekir verdiği sözün arkasında dururdu.	201	2,00	5,00	4,63	,56
3. Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e en yakın kişiydi.	201	1,00	5,00	4,59	,69
4. Hz. Ebû Bekir karşısındaki insana değer verirdi.	201	3,00	5,00	4,56	,55
5. Hz. Ebû Bekir hak sahiplerine hakkını verirdi.	201	3,00	5,00	4,52	,55
6. Hz. Ebû Bekir'in insani ilişkileri güçlüydü.	201	1,00	5,00	4,30	,70

7. Hz. Ebû Bekir kararlıydı.	201	3,00	5,00	4,28	,61
8. Hz. Ebû Bekir'in nesep bilgisi iyiydi.	201	1,00	5,00	4,22	,77
9. Hz. Ebû Bekir hafızası çok güçlüydü.	201	2,00	5,00	4,03	,74
10. Hz. Ebû Bekir çekingendi.	201	1,00	5,00	2,00	,84
11. Hz. Ebû Bekir'in Peygamber ailesi ile iletişimi zayıftı.	201	1,00	5,00	1,62	,73

Hz. Ebû Bekir ile ilgili 11 maddenin yer aldığı tablo incelendiğinde en yüksek puanın 5 olduğu yapıda 9 maddenin ortalama puanının 4 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu maddelerin içeriklerine bakıldığında doğru sözlü olma, sözünde durma, insana değer verme, hakka riayet etme, kararlı olma, insanlarla iyi ilişkiler kurabilme ve güçlü hafızaya sahip olmayı gerektiren nesep bilgisi gibi ahlaki erdem, değerler ve olumlu yetkinliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Standart sapma değerlerinin 1'in altında olması, katılımcıların Hz. Ebû Bekir ile ilgili görüşleri çerçevesinde oldukça homojen bir grup olduğuna dair bilgi vermektedir. Ortalamanın düşük olduğu son iki madde çekingen olma ve aile ile zayıf iletişim kurma kapsamındadır.

Hz. Ebû Bekir ile ilgili olumlu verilerin yüksek puanlara sahip olması, ayrıca onun İslâm Tarihi kaynaklarındaki anlatımlarda oldukça olumlu bir şekilde yansıtılması ile de doğrudan ilgilidir. Mevcut öğrenci grubunun da ilgili dersleri almış olabileceği göz önünde bulundurulduğunda Milli Eğitim Bakanlığı müfredatında da²¹ benzer durumdan söz etmek mümkündür.²² İlahiyat öğrencilerine yönelik hazırlanan ders kitaplarında da benzer bir olumlu modellemenin²³ gerek içerik tasarımında gerekse ders içi anlatımlarla da desteklendiğini söylemek mümkündür. Tabloda yer alan ve olumsuz bir yargı içeren 10-11. maddelere verilen cevapların zayıf kalması da bu durumu destekler mahiyettedir.

2.1.2. Hz. Ömer ile İlgili Betimsel Veriler

Katılımcılardan Hz. Ömer ile ilgili alınan görüşlere dair betimsel veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Hz. Ömer ile İlgili Betimsel Veriler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
1. Hz. Ömer adaletle hükmederdi.	201	1,00	5,00	4,71	,62
2. Hz. Ömer hukuka saygılıydı.	201	1,00	5,00	4,57	,80
3. Hz. Ömer cesareti ile meşhurdu.	201	1,00	5,00	4,55	,79
4. Hz. Ömer üst düzey bir idareciydi.	201	1,00	5,00	4,38	,73
5. Hz. Ömer tedbirli davranırdı.	201	1,00	5,00	4,38	,63
6. Hz. Ömer istişareye önem verirdi.	201	2,00	5,00	4,32	,63
7. Hz. Ömer liyakate önem verirdi.	201	1,00	5,00	4,21	,82

²¹ Hakan Temir, *Nesep Atlası* (İstanbul: İFAV, 2021), s. XVIII.

²² <https://dogm.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/pdf/pey07.pdf> ss. 17, 23, 25 vd.

²³ Mehmet Ali Kapar, "Râşid Halifeler Dönemi (11-41/632-661)", *İslam Tarihi I* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 21-110.

8. Hz. Ömer içtihadı önem verirdi.	201	1,00	5,00	4,17	,76
9. Hz. Ömer akrabalarına iltimas gösterirdi.	201	1,00	5,00	2,02	1,09
10.Hz. Ömer köleleri ikinci sınıf vatandaş olarak görürdü.	201	1,00	5,00	1,56	,79
11. Hz. Ömer Kur'an ayetlerini değiştirdi.	201	1,00	5,00	1,37	,69

Hz. Ömer ile ilgili görüşlerini 11 madde kapsamında ifade eden katılımcı verileri Tablo 5'te görülmektedir. Katılımcıların Hz. Ömer ile ilgili konularda da oldukça homojen olduğu standart sapma değerlerinden anlaşılmaktadır. İlk sekiz madde içerisinde en düşük ortalama 4,17 iken en yüksek ortalama 4,71 olarak tespit edilmiştir. Olumlu kanaatlerden oluşan bu sekiz maddede adalet, hukuka saygılı olma, cesaret, tedbirlilik, istişare, liyakate önem verme gibi değer ve faziletlerin olması dikkat çekmektedir. Ortalama değerlerin 2 ve altında kaldığı üç madde ise iltimas, köleleri hakir görme ve Kur'an ayetlerini değiştirme gibi olumsuz hasletler ile ilgilidir. Tabloda dikkat çeken verilerden biri 9. Maddede oluşan standart sapma değerinin 1'in üzerinde olmasıdır. Bu konuda katılımcıların daha az homojen olmaları, konuya dair bilgilerinin sağlam olmaması ile açıklanabilir.

Hz. Ömer ile ilgili sorulara katılımcıların verdiği cevapların onun hayatının iyi bir şekilde ele alınmasından ve üstün özelliklerinin öne çıkarılmasından yahut bu konuda güçlü bir literatür oluşmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Zira Hz. Ömer'in hicreti ile ilgili olarak zihinlerde onun bir kahraman gibi meydan okuyarak hicret ettiği yönünde baskın bir anlatım şekli olmasına rağmen Özpınar makalesinde farklı bir değerlendirme yapmaktadır.²⁴ Bu durumda Hz. Ömer ile ilgili olumsuz yargıların öğrenci nezdinde değer görmemesi de belirtilen algıyı açıklamaktadır. Diğer taraftan özellikle güncel ders kitapları hicret konusundaki tartışmalara girmeksizin hicret ettiğini belirterek geçmektedir.²⁵ Hz. Ömer ile ilgili ders anlatımının da buradaki olumlu modelleme için önemli bir destek sağladığını söylemek bu açıdan mümkün olmaktadır.

2.1.3. Hz. Osman ile İlgili Betimsel Veriler

Katılımcı görüşlerine göre hazırlanan Tablo 6'da Hz. Osman ile ilgili betimsel veriler görülmektedir.

Tablo 6: Hz. Osman ile İlgili Betimsel Veriler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
1. Hz. Osman Kur'an'ı çoğaltarak metninin korunmasını sağlardı.	201	1,00	5,00	4,47	,69
2. Hz. Osman Müslümanlara iyi davranırdı.	201	1,00	5,00	4,20	,74
3. Hz. Osman yakınlarına cömert davranırdı.	201	1,00	5,00	4,14	,87
4.Hz. Osman İslâm'a büyük hizmetler yapmıştır.	201	1,00	5,00	4,00	,83

²⁴ Ömer Özpınar, "Hz. Ömer'in Medine'ye Hicretiyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *İSTEM* 20 (2012), 11-39.

²⁵ Mehmet Ali Kapar, "Râşid Halifeler Dönemi (11-41/632-661)", 45.

5. Hz. Osman Müslümanların yararına olan işlere destek verirdi.	201	2,00	5,00	3,92	,74
6. Hz. Osman ahlakten en olgun Müslümanlardandı.	201	1,00	5,00	3,77	,96
7. Hz. Osman akrabalarını kayırırdı.	201	1,00	5,00	3,44	1,22
8. Hz. Osman Hz. Peygamber'in yönetim ilkelerini takip ederdi.	201	1,00	5,00	3,36	1,02
9. Hz. Osman liyakate önem verirdi.	201	1,00	5,00	3,32	1,04
10. Hz. Osman önemli görevlere atadığı isimlerin liyakatine dikkat ederdi.	201	1,00	5,00	3,00	1,13
11. Hz. Osman yönetimine karşı yapılan eleştirilere kayıtsız kalırdı.	201	1,00	5,00	2,69	1,05

Hz. Osman hakkında katılımcılara sunulan 11 maddenin 4 tanesine verilen cevapların ortalaması 4 ve üzerinde gerçekleşmiştir. Bu maddelerden en yüksek ortalamaya sahip olan madde ($X=4,47$) Kur'an'ın çoğaltılması ile ilgili olandır. Bilindiği üzere Dört Halife Dönemi'ne dair yapılan konu anlatımlarında mutlaka değinilen konulardan biri Kur'an'ın çoğaltılmasıyla ilgili olan bilgidir. Bu bilginin yoğun bir şekilde işlenmesi, Hz. Osman'ın belirtilen hususta daha bilinir olmasına katkı sağladığı söylenebilir. Buradan hareketle Dört Halife Dönemi'ne ait bilgilerin değerlendirilmesinde genel değerlendirme yerine her halifeyi ön plana çıkararak özelliklere ağırlık verilmesinde yarar olduğundan söz edilebilir. Ortalama puanların 4 ve üzerinde olduğu diğer üç madde ise iyilik, cömertlik ve İslâm'a hizmet gibi övülen davranış tanımlamalarıyla ilgilidir. Maddelerin 6 tanesinde 3 ile 4 arasında ortalama puanların olduğu görülmektedir. Bu maddelerde yer alan niteliklerin İslâm Tarihi kaynaklarında çokça rastlanmayan unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Hatta Hz. Osman'ın liyakate önem verdiğiğine dair bilgi aslında Hz. Osman'a en çok yöneltilen eleştirini akrabaya iltimas konusuyla ilgili olmasına rağmen ortalama puanlar orta bir değer ($X=3,32$) almıştır. Hz. Osman'ın eleştirilere kayıtsız kaldığı ile ilgili maddede de ise ortalama puan 2,69 olarak gerçekleşmiştir. 6-11. maddelerin standart sapma değerlerindeki yüksek değerler, bu maddelerde ifade edilen olgulara dair İlahiyat öğrencilerinde net bir bilginin olmadığını bu sebeple daha heterojen bir yapının oluştuğu fikrini güçlendirmektedir.

Hz. Osman dönemi modern araştırmacılar tarafından iki döneme ayrılmış olan ve ilk Dönemi'nin daha çok sükûnet, ikinci Dönemi'nin ise karışıklıklarla anıldığı görülmektedir.²⁶ Bu dönem ile ilgili olarak eserlerde yer alan bilgiler Hz. Osman algısını kısmen olumsuz etkilemiş görünmektedir. Ancak buna rağmen Hz. Osman'a dair hilâfet öncesi anlatımların olumlu bir modelleme ile sunulması, onun bir hayâ abidesi oluşu, Hz. Peygamber'in kızlarını onunla evlendirmek konusunda olumlu ifadeleri, ayrıca çoğu kez Müslümanlara karşı çok cömert davrandığına dair bilgilerin olumlu cevapların yoğunlaşmasına sebep olduğu ifade edilebilir. Bu durum onun dönemi ile ilgili anlatılan olumsuzlukların tam olarak değerlendirilemediği yahut öğrencilerin algılarının bu kısma kapalı kaldığını da akla getirmektedir.

²⁶Adem Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 87-177; İbrahim Sarıçam, *Hz. Osman* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 74; Mehmet Ali Kapar, "Râşid Halifeler Dönemi (11-41/632-661)", 67.

2.1.4. Hz. Ali ile İlgili Betimsel Veriler

Katılımcı görüşlerine göre hazırlanan Tablo 7’de Hz. Ali ile ilgili betimsel veriler görülmektedir.

Tablo 7: Hz. Ali ile İlgili Betimsel Veriler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
1. Hz. Ali iyi bir savaşçıydı.	201	2,00	5,00	4,39	,70
2. Hz. Ali ilimle meşgul olurdu.	201	2,00	5,00	4,29	,78
3. Hz. Ali Hz. Peygamber’in en yakınıydı.	201	1,00	5,00	3,69	,92
4. Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’e olan yakınlığı ona kolaylık sağlamıştır.	201	1,00	5,00	3,10	1,03
5. Hz. Ali devlet yönetimine talip olmuştur.	201	1,00	5,00	3,07	1,07
6. Hz. Ali tüm enerjisini Müslümanlarla mücadeleye harcamıştır.	201	1,00	5,00	2,75	1,13
7. Hz. Ali ailesine yönetimde çok yer vermiştir.	201	1,00	5,00	2,22	,91
8. Hz. Ali kötü bir idare yürütmüştür.	201	1,00	5,00	2,05	,77
9. Hz. Ali önceki halifelerin yolunu terk etmiştir.	201	1,00	5,00	2,00	,89
10. Hz. Ali’nin iktidar hırsı fazlaydı.	201	1,00	5,00	1,99	,98
11. Kendisinden önceki halifeler Hz. Ali’yi görmezden gelmiştir.	201	1,00	5,00	1,86	,83

Hz. Ali ile ilgili veriler incelendiğinde öğrencilerin Hz. Ali’yi en çok savaşçı olması ve ilimle meşgul olması yönüyle tanıdıklarını görmekteyiz ($X=3,39$; $X=3,29$). Tabloda yer alan “Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’e olan yakınlığının ona kolaylık sağladığı, Hz. Ali’nin devlet yönetimine talip olduğu ve Hz. Ali’nin tüm enerjisini Müslümanlarla mücadeleye harcadığı görüşlerinde öğrencilerin oldukça heterojen olduğu dikkat çeken verilerden biridir ($S=1,03$; $1,07$; $1,13$). Sözü edilen maddelerde görülen bu heterojenlik, söz konusu maddenin karşılık geldiği içeriğin öğrenciler tarafında tam olarak anlaşılmadığı şekilde yorumlanabilir. Hz. Ali’ye dair olumsuz ifadelerin yer aldığı 6-11. Maddelerde oluşan ortalama puanlar 2 civarındadır. Bu verilerden hareketle öğrencilerin Hz. Ali’ye dair olumlu bir algılarının olduğunu göstermektedir.

Hz. Ali ile ilgili kaynaklarda yoğun olarak verilen bilgiler onun savaşçı yönü ve ilmin kapısı olarak anılmasıyla ilgilidir. Olumlu görünen ilk iki maddenin dikkat çekici ölçüde yüksek oranda çıkması bu kapsamda değerlendirilebilir. Hz. Ali’nin Bedir ve Uhud Savaşları’nda, Hayber’in Fethi’nde gösterdiği üstün yararlılık, kılıcı Zülfikar’ın menkıbevi anlatılara konu olması bu değerlendirmeleri desteklemektedir. Ancak 5-9. maddeler arasında verilen öğrenci cevapları Hz. Ali’ye dair düşüncenin net bir görüntü kazanamadığını da göstermektedir. Zira Hz. Peygamber’e en yakın kimselerden olmasına rağmen hilâfeti süresince yaşadığı sıkıntılar öğrencide güçlü bir yansıma bulmamıştır. Son iki maddedeki olumsuz yargıların fazla destek görmediği, dolayısıyla Hz. Ali hakkında çok olumsuz bir algı oluşmadığı da tablo da yer alan verilerden çıkarılabilecek yargılardan birisidir.

2.1.5. Dört Halife Dönemi'ne Dair Betimsel Veriler

Katılımcı görüşlerine göre hazırlanan Tablo 8'de ise Dört Halife Dönemi'ne dair betimsel veriler yer almaktadır.

Tablo 8: Dört Halife Dönemi ile İlgili Betimsel Veriler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma
1. Müslümanlar Dört Halife Dönemi'ne büyük saygı duyarlar.	201	2,00	5,00	4,17	,71
	201	2,00	5,00	4,16	,77
2. Dört Halife Dönemi Müslümanlar için bir rehber niteliğindedir.					
3. Sahabe Dört Halife Dönemi'nin en etkin grubunu oluşturur.	201	1,00	5,00	3,97	,86
4. Dört Halife Müslüman toplumunun en ideal yöneticileridir.	201	1,00	5,00	3,95	,88
5. Dört Halife Dönemi Müslümanlar için başarılıdır.	201	2,00	5,00	3,87	,75
6. Dört Halife Dönemi her yönüyle örnek bir dönemdir.	201	1,00	5,00	3,86	,91
7. Dört Halife Dönemi'nde Müslümanlar, halifeler sebebiyle birbirlerine kılıç çekmişlerdir.	201	1,00	5,00	3,39	1,13
8. Dört Halife Dönemi'nde yapılan fetihler sonraki dönemlerde yapılamamıştır.	201	1,00	5,00	2,44	,97
9. Dört Halife Dönemi'nde Müslümanlar dünya malına tamah etmişlerdir.	201	1,00	5,00	2,14	,94
10. Dört Halife Dönemi Müslümanlar için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.	201	1,00	5,00	1,74	,79
11. Dört Halife Müslümanlar için iyi bir örnek değildir.	201	1,00	5,00	1,45	,70

Dört Halife Dönemi'nin geneline yönelik katılımcı görüşlerine göre oluşturulan Tablo 8'de görüldüğü üzere ilk altı maddeye verilen cevapların ortalaması 4 puan civarındadır. Dört Halife Dönemi'ne saygı duyulduğu ve Müslümanlar için rehberlik teşkil ettiği ile ilgili ilk 2 madde ortalaması 4,2 seviyesinde oluşmuştur. Bu maddelerde standart sapma da 0,7 civarında oluşarak daha homojen bir nitelik göstermiştir. 3-6. maddelerin içeriği de daha çok dört halifenin olumlu özellikleriyle ilgilidir. Bu maddelerin ortalaması da 3,9 civarında ortalama değerler almıştır. Tabloda 7-9. maddeler standart sapma değerlerin yüksek olmasıyla dikkat çekmektedir. İlgili maddelerin içerdiği mesajlara bakıldığında Dört Halife Dönemi'ne yönelik olumsuz ifadelerin yanı sıra 8. maddede yanlış bir bilgi verildiği görülmektedir. Bahse konu bu maddelere katılımcıların 2 civarında düşük ortalama ile karşılık vermeleri bir yandan yanlış ya da olumsuz ifadelere katılmadıkları yönünde değerlendirilebilirken diğer taraftan standart sapmanın yüksek oluşu katılımcıların bu konularda net bir bilgiye sahip olmadıkları yönünde yorumlanabilir. Dört Halife Dönemi'nin hayal kırıklığı olduğu ve Müslümanlar için örnek olamayacağı ile ilgili son iki madde ise en düşük puanın 1 olduğu puanlama ölçütünde 2'nin oldukça altında ortalama değerler almıştır.

2.2. Bağımlı Değişkenlere Göre Dört Halife Dönemi Algısı

Bu bölümde örneklemin dört halife algısı cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve aile geliri bağımsız değişkenlerine göre istatistiksel açıdan farklılaşma durumu incelenmiştir. Yapılan incelemede bağımlı değişkenler ise DHÖ ve iki alt boyuttur.

2.2.1. Cinsiyete Göre Dört Halife Algısı

Cinsiyet değişkeni ile ilahiyat öğrencilerinin dört halife algıları arasında anlamlı bir farklılaşmanın var olma durumu “bağımsız grup t testi” ile sınanmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler Tablo 9’da verilmiştir.

3. Tablo 9: Cinsiyete Göre Dört Halife Algısı

	Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
DHÖ Genel	Kadın	143	77,94	6,43	199	-1,433	0,153
	Erkek	58	79,38	6,44			
Örnek Olma	Kadın	143	61,31	5,57	199	-0,789	0,431
	Erkek	58	62,00	5,11			
Genel Algı	Kadın	143	11,19	1,13	199	-0,791	0,430
	Erkek	58	11,33	1,11			

$P < 0,05$ ise gruplar arası anlamlı bir farklılaşma vardır.

Tablo 9’da yer alan ortalama puanlar incelendiğinde kadın ve erkekler arasında dört halife algı puanlarında erkekler lehine bir farklılığın olduğu gözlenmektedir ($DHÖ$, $X_{Erkek}=79,38 > X_{Kadın}=77,94$; Örnek olma $X_{Erkek}=62,00 > X_{Kadın}=61,31$; Genel algı $X_{Erkek}=11,33 > X_{Kadın}=11,19$). Ancak bu verilere yönelik yapılan T Testi sonuçları incelendiğinde DHÖ genelinde ($p=0,153 > 0,05$) ve alt boyutlarında [örnek olma ($p=0,431 > 0,05$), genel algı ($p=0,430 > 0,05$)] kadın ve erkekler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Dört Halife Dönemi’ne dair algıların temelinde daha çok bilişsel boyutun etkili olduğu söylenebilir. Zira tarihsel bir olgudan söz edildiğinde bu olguya dair malumatların çoğunlukla bilişsel boyutta ele alındığı söylenebilir. Tablodaki verilerde erkeklerin ortalama puanlarının kadınlardan fazla çıkması söz konusu dönemi anlatan ders içeriklerinin daha çok erkeklere hitap edecek şekilde tasarlandığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte söz konusu farklılaşmanın istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde olmaması ise geliştirilen “**H.1.** Öğrencilerin dört halife algısı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.” hipotezinin doğrulandığını göstermektedir.

2.2.2. Yaşı Göre Dört Halife Algısı

Örneklemin dört halife algılarında yaş değişkeninin bir etkisinin olup olmadığı One-Way Anova kullanılarak test edilmiş, gruplar arasındaki farklılıklar da “LSD” isimli test ile sınanmıştır.²⁷ Elde edilen veriler Tablo 10’da dikkatlere sunulmuştur.

²⁷ Gruplar arası varyansın eşit olduğu durumlarda kullanılan Post-hoc tekniklerinden biri de LSD’dir. Bu testin benimsenmesinde gruplardaki örneklemin eşit olmasını gerektirmemesi etkili olmuştur. Bk. Murat Kayrı, “Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-

→

4. Tablo 10: Yaşa Göre Dört Halife Algısı

	Yaş	N	X	S	sd	F	p	Grp.Ar. Farklar*
DHÖ Genel	19-20	30	78,97	5,64	2/198	6,78	,001	a
	21-22	84	76,48	6,92				ab
	23 ve üzeri	87	79,97	5,80				ac
Örnek Olma	19-20	30	61,73	4,81	2/198	4,95	,008	a
	21-22	84	60,17	5,93				ab
	23 ve üzeri	87	62,72	4,87				ac
Genel Algı	19-20	30	11,23	0,97	2/198	12,55	,993	a
	21-22	84	11,24	1,23				a
	23 ve üzeri	87	11,22	1,08				a

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0,05$)

Tablo 10'da görüldüğü üzere DHÖ ve örnek olma alt boyutunda yaşa göre farklılaşmanın olduğu görülmektedir (DHÖ genel $p=0,001 < 0,05$; Örnek olma $p=0,008 < 0,05$). Dolayısıyla "H.2. Öğrencilerin dört halife algısı yaşa göre farklılaşmaktadır." hipotezinin ölçek ve örnek olma alt boyutu için doğrulandığı söylenebilir. Söz konusu farklılaşmanın niteliğine dair yapılan LSD sonuçları incelendiğinde 21-22 yaş grubu ile 23 ve üzeri yaş arasında 23 ve üzeri yaş grubu lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göze çarpmaktadır.

Öte yandan farklılaşma olan 21-22 ile 23 ve üzeri yaş grupları incelendiğinde 21-22 yaş grubunun 23 ve üzeri grubundan daha düşük puan aldığı tabloda görülmektedir. Bu verilerden hareketle bahsedilen gruplarla sınırlı olmak üzere "H2.a. Öğrencinin yaşı yükseldikçe dört halife algısı da yükselmektedir." ve "H2.b. Öğrencinin yaşı düştükçe dört halife algısı da düşmektedir." hipotezlerinin kısıtlı düzeyde de olsa doğrulandığı söylenebilir. Genel algı alt boyutu ve 19-20 yaş grubunda ise belirtilen hipotezler doğrulanamamıştır.

Burada oluşan farklılık incelendiğinde -ilahiyat öğrencilerinin çoğunluğunun yaş dağılımları göz önünde bulundurulduğunda- öğrencilerin İslâm Tarihi derisi aldıkları 2. sınıftan itibaren bu farklılığın gözlemlendiği, son sınıfa geldiklerinde ise bahse konu farklılığın en üst düzeye çıktığını söylemek olasıdır. Dolayısıyla ilahiyat fakültesinde verilen akademik derslerin öğrencilerin dört halife özelinde görüldüğü üzere öğrencide belirgin bir farklılığa sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Sınıf Düzeyine Göre Dört Halife Algısı

Örneklemin dört halife algısı ile sınıf düzeyi arasındaki ilişki One-Way Anova kullanılarak test edilmiş, gruplar arasındaki farklılıklar da "LSD" isimli test ile sınımlanmıştır. Elde edilen veriler Tablo 11'de dikkatlere sunulmuştur.

5. Tablo 11: Sınıf Düzeyine Göre Dört Halife Algısı

Sınıf	N	X	S	sd	F	p	Grp.Ar.
-------	---	---	---	----	---	---	---------

→

(Hoc) Teknikleri", *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/1 (2009), 51-64..

							Farklar*	
DHÖ Genel	1. Sınıf	21	78,48	6,33	3/197	1,23	,299	a
	2. Sınıf	75	77,68	6,74				b
	3. Sınıf	54	77,89	6,49				b
	4. Sınıf	51	79,80	5,97				c
Örnek Olma	1. Sınıf	267	61,00	5,25	3/197	1,02	,387	a
	2. Sınıf	184	60,96	5,69				b
	3. Sınıf	170	61,43	5,54				ab
	4. Sınıf	235	62,61	5,00				cb
Genel Algı	1. Sınıf	267	11,00	1,05	3/197	0,38	,764	a
	2. Sınıf	184	11,23	1,21				b
	3. Sınıf	170	11,24	,99				b
	4. Sınıf	235	11,31	1,18				c

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p<0,05$)

Tablo 11’de görüldüğü gibi DHÖ ölçeği ve tüm alt boyutlarında sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaşmaların olmadığı tespit edilmiştir (DHÖ genel $p=0,299>0,05$; Örnek olma $p=0,387>0,05$; genel algı $p=0,764>0,05$). Bununla birlikte son sınıf öğrencilerinin diğer gruplara göre daha fazla ortalama puan almaları, onların lisans eğitimlerinde dört halife dair bilgi edindikleri yönünde yorumlanabilir. Tabloda yer alan verilerden hareketle “**H3**. Öğrencilerin dört halife algısı sınıf düzeyine göre farklılaşmaktadır.”, “**H3.a**. Öğrencinin yaşı yükseldikçe dört halife algısı da yükselmektedir.” ve “**H3.b**. Öğrencinin yaşı düştükçe dört halife algısı da düşmektedir.” hipotezlerinin doğrulanmadığı görülmüştür.

2.2.4. Aile Gelir Düzeyine Göre Dört Halife Algısı

İlahiyat öğrencilerinin dört halife algısı ile aile gelir düzeyleri arasındaki ilişki One-Way Anova kullanılarak test edilmiş, gruplar arasındaki farklılıklar da “LSD” isimli test ile sınanmıştır. Elde edilen veriler Tablo 12’de görülmektedir.

6. Tablo 12: Aile Gelir Düzeyi ve Dört Halife Algısı

Sosyo-Ekonomik Düzey	N	X	S	sd	F	p	Grp.Ar. Farklar*	
DHÖ Genel	Asgari ücretten az	38	79,13	6,91	2/198	0,707	0,494	a
	Asgari ücret kadar	76	78,65	5,76				a
	Asgari ücretin üzerinde	87	77,77	6,83				a
Örnek Olma	Asgari ücretten az	38	62,11	5,71	2/198	0,586	0,558	a
	Asgari ücret kadar	76	61,72	4,78				a
	Asgari ücretin üzerinde	87	61,06	5,86				a
Genel Algı	Asgari ücretten az	38	11,24	,94	2/198	0,007	0,993	a
	Asgari ücret kadar	76	11,24	1,07				a
	Asgari ücretin üzerinde	87	11,22	1,25				a

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p<0,05$)

Tablo 12’de görüldüğü gibi DHÖ ölçeği ve tüm alt boyutlarında aile gelirine göre anlamlı bir farklılaşma yoktur (DHÖ genel $p=0,494>0,05$; Örnek olma $p=0,558>0,05$; genel algı $p=0,993>0,05$). Alınan ortalama puanlar incelendiğinde ise gelir düzeyi düştükçe ölçekten alınan puan ortalamalarının yükseldiği gözlenmektedir. Fakat bu farklılık istatistiksel açıdan anlamlı olacak düzeyde değildir. Bu

verilerden hareketle “**H4**. Öğrencilerin dört halife algısı aile gelir düzeyine göre farklılaşmamaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Sonuç

Yüksek Din Öğretimi alan bireylerin Dört Halife Dönemi ile ilgili görüşlerini tespit etmek üzere yapılan bu araştırmada elde edilen veriler iki başlık altında değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yapılan ilk başlık altında her bir halife ve Dört Halife Dönemi geneli ile ilgili öğrenci görüşleri 11'er madde içeren anket soruları ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu maddeler hazırlanırken bahse konu döneme dair literatürdeki bilgiler, Dört Halife ile ilgili yaygın olan eleştiri, yanlış bilgi ve karakteristik özellikler ile bugünün insanına hitap ettiği düşünülen değer ve ahlak alanına dair örneklik ifadeleri esas alınmıştır.

Araştırmadaki betimsel analizlerden elde edilen verilere göre ulaşılan sonuçlardan ilki, Dört Halife Dönemi'nin ilahiyat öğrencilerinde genel olarak olumlu bir intiba bıraktığı verisidir. Gerek her bir halife gerekse dönemin geneline dair katılımcılar olumlu hasletlere dair maddeleri 4 ve üzeri ortalama puanlarla tercih etmişlerdir. Bu maddelerdeki standart sapma değerleri de oldukça düşük düzeyde kalarak homojen bir yapı oluşmuştur. Ulaşılan ikinci sonuç, Dört Halife'nin değer alanında öğrenciler için olumlu birer rol model niteliği taşıdığıdır. Zira elde edilen verilere göre katılımcılar olumlu değer alanına dair ifadeleri çok yüksek ortalama ve düşük standart puanlarla işaretlerken olumsuz değer algısına dair ifadelerin ise oldukça düşük ortalama puanlarda kaldığı ve standart sapma değerlerinin de yüksek olduğu görülmüştür. Bir diğer sonuca göre Dört Halife Dönemi'nde her bir halifenin bazı özellikleri ile sembolleştiği ve bu noktada öğrencilerin farkındalık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinde Dört Halife Dönemi'nin daha kişisel bazda ve somut sembolik olaylar üzerinde anlatılmasının hedef kitledeki etki düzeyi ve kalıcılığın artması yönünde bir delil olarak görmek olasıdır.

Araştırmanın ikinci başlığı altında bu çalışma için geliştirilen ölçek ve alt boyutları ile bazı bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler parametrik test sonuçlarına dairdir. Burada yapılan analizler alanda yapılan farklı çalışmalarla benzer şekilde cinsiyet ve aile gelir düzeyinin bilişsel bilgi üzerinde dikkate değer bir farklılaşmaya sebep olmadığı yönünde gerçekleşmiştir. Yaş değişkeni incelendiğinde örneklemin İslâm Tarihi dersleri aldığı döneme denk gelen yaştan itibaren yaş ilerledikçe farkındalığın da arttığı verisine ulaşılmıştır. Bu kapsamda ilgili tema altında belirlenen “H.2. Öğrencilerin dört halife algısı yaşa göre farklılaşmaktadır.” hipotezinin ölçek ve örnek olma alt boyutu için doğrulandığı görülmüştür. Söz konusu farklılaşmanın niteliğine dair belirlenen “H2.a. Öğrencinin yaşı yükseldikçe dört halife algısı da yükselmektedir.” ve “H2.b. Öğrencinin yaşı düştükçe dört halife algısı da düşmektedir.” hipotezlerinin kısıtlı düzeyde de olsa doğrulandığı tespiti yapılmıştır. Müslümanlar için Dört Halife Dönemi'nin önemli bir örneklik teşkil ettiğinin ve bu konuda öğrencilerde önemli bir farkındalık oluştuğunu ifade etmiştik. Çalışmanın sonuçları açısından özellikle Dört Halife'nin ve onların yönetimde bu-

lunduğu dönemin olumlu yanlarının ders içeriğinde yer almasının gerekliliğinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Öğrencilerin verdiği cevapların genel olarak halifelerin olumlu yönlerinin daha fazla akılda kalıcı olduğunu gösterdiği tespit edilmiştir. Zira Hz. Ebû Bekir ile ilgili sorulan çekingenliği ve Hz. Peygamber'in ailesi ile irtibatının zayıflığı oldukça düşük oranda çıkmıştır. Yine Hz. Ömer ile ilgili olarak kölelere karşı olumsuz bir tavrı olup olmadığı ve Kur'ân âyetlerini değiştirdiği sorusu oldukça düşük ortalamalara sahiptir. Esasında olumsuz örneklerin daha yoğun işlendiği Hz. Osman dönemi ile ilgili sorularda diğerlerine nazaran daha yüksek ortalamalar bulunmaktadır. Bu da katılımcıların döneme ilişkin olumsuz düşüncelerinde birlik olmadığını göstermektedir. Hz. Ali ile ilgili iktidar hırsı ile diğer halifelerin ona karşı olumsuz davranışlara sahip olduğuna dair soruların oldukça düşük ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Dört Halife Dönemi ile ilgili genel soruların olumsuz yargılara sahip olanları düşük ortalamalara sahiptir.

Genellikle olumlu ifadeler içeren sorulara verilen cevaplar daha yüksek oranlarda çıkmaktadır. Bu durum hem ayrı ayrı halifeler için hem de dönemin geneli için söz konusudur. Ayrıca olumsuz anlatıların öğrencilerin derse yönelik algısında çok da yer tutmadığı görülmektedir. Çalışmamızın sonuçları, bundan sonra İslâm Tarihi dersleri için üniversite öğrencilerine yönelik olarak oluşturulacak içeriklerde, Dört Halife Dönemi'ni içeren kısımlar başta olmak üzere, bu hususun dikkate alınmasını ve olumlu yargıların daha çok yer aldığı bir müfredatla derslerin işlenmesinin gerekliliğini göstermektedir. Ancak dönemin olumsuz değerlendirilebilecek yönleri de öğrencilerin lisans 2. sınıfta dersi almalarından sonraki senelerde zihinlerinde yer bulmaktadır. Bu durum, her ne kadar olumlu yönlerin anlatımına ağırlık verilmesi gerektiği öne çıksa da dönem özelinde objektif bakış açısının korunmasını zorunlu kılmaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Acknowledgement / Teşekkür: I would like to express my gratitude to Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Algur for his contributions in the preparation of the survey questions, data entry and evaluation. / Anket sorularının hazırlanmasında, verilerin girişinde ve değerlendirilmesinde verdiği katkılardan dolayı Doç. Dr. Hüseyin Algur'a şükranlarımı sunarım.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali. *Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Algur, Hüseyin - Kaya, Zeynep. "İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 769-796. <https://doi.org/10.33415/daad.956389>
- Alpar, Reha. *Spor, Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlilik*. Ankara: Detay Yayınları, 2010.
- Alpar, Reha. *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayınları, 2013.
- Apak, Adem. *Hız Osman Dönemi Devlet Siyaseti*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Ayar, Talip. "Osmanlı Medreselerinden Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ne Siyer ve İslâm Tarihi Dersleri". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 221-268. <https://doi.org/10.33718/tid.1111141>
- Büyükoztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 22. Basım, 2016.
- Çakmak, Fatih. "Ortaokul Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programı Hedefleri Üzerine Bir Analiz". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2019), 116-143. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akid/issue/51132/646147>
- Çetres, Recai. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Gözüyle Kelâm'a Bakış (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (25 Haziran 2022), 175-208. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider/issue/70441/1109499>
- Dadan, Ali. "Türkiye'de Arapça İlahiyat Programında Yürütülen Siyer ve İslâm Tarihi Dersi Öğretimindeki Bazı Problemler ve Öğrenci Beklentileri Üzerine Değerlendirmeler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2019), 95-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/42290/486465>
- Demir, Gönül Türkan - Şam, Emine Altunay. "A Qualitative Study on The History Perception Of Turkish Women In Amasya". *Turkish History Education Journal* 6/2 (27 Ekim 2017), 243-267. <https://doi.org/10.17497/tuhed.304513>
- Dervişoğlu, M. Fatih vd. "Ortaöğretim 9., 10. ve 11. Sınıf Öğrencilerinin Tarihe İlişkin Algıları Ve Tarih Bilinci Oluşumlarının İncelenmesi". *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* 4/1 (01 Mart 2015), 65-82. <https://doi.org/10.30703/cije.321363>
- DeVellis, Robert F. *Scale Development: Theory and Applications*. California: Sage Publications, 4. Basım, 2016.
- Dönmez, Cengiz - Yeşilbursa, Cemil. "Ortaokul Öğrencilerinin Tarih Algısı". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34/3 (03 Mart 2015), 415-436. <https://doi.org/10.17152/gefad.30572>
- Dündar, Ahmet İhsan. "İlahiyat Fakültesi Arapça hazırlık sınıfı öğrencilerinin Arapça dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi (Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Örneği)". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (21 Aralık 2021), 845-868. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1037512>
- Göçmen, Fatma. "10. Sınıf Seçmeli 'Peygamberimizin Hayatı' Dersi Bağlamında Gençlerin Peygamberimizin Ahlâkî Vasıflarını Anlamlandırması". *Akademik-Us* 4/1 (15 Temmuz 2020), 69-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikus/issue/56054/621375>
- İbrahim Sarıçam. *Hız Osman*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Johnson, Burke - Christensen, Larry. *Educational Research Quantitative, Qualitative and Mixed Approaches*. California: Sage Publication, 5. Basım, 2014.
- Kalaycı, Şerif. *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın, 2014.
- Kara, Mustafa. "Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Meâl Etkinliklerinin Fonksiyonu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (15 Haziran 2016), 0-0. <https://doi.org/10.17218/husbed.60604>

- Kayri, Murat. "Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/1 (2009), 51-64.
- Mehmet Ali Kapor. "Râşid Halifeler Dönemi (11-41/632-661)". *İslam Tarihi I.* 21-110. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 5. Basım, 2023.
- Ömer Özpınar. "Hz. Ömer'in Medine'ye Hicretiyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *İSTEM* 20 (2012), 11-39.
- Öncü, Mustafa - Baltacı, Ali. "Yüksek Din Öğretiminde Arapça Öğretimi Sorunsalı: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (30 Aralık 2020), 55-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatilahiyat/issue/60338/825821>
- Özcan, Yusuf - Yapıcı, Asım. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Arapça Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 16/2 (27 Aralık 2016), 113-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/26944/283296>
- Rençber, Fevzi. "İslam Mezhepleri Tarihi Dersine Yönelik Görüş ve Beklentiler (Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2018), 37-72. <https://doi.org/10.18403/emakalat.425763>
- Sarıkaya, Asım - Köse, Feyza Betül. "Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Hazırlanan Peygamberimizin Hayatı ve Siyer Ders Kitaplarının Tahlil ve Tenkidi". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (25 Aralık 2017), 107-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siyer/issue/53347/709169>
- Sözen, Hasan. "Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (30 Aralık 2018), 101-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bayburt-ilahiyat/issue/41941/471801>
- Temir, Hakan. *Nesep Atlası*. İstanbul: İFAV, 2021.
- Toktaş, Fatih - Acuner, Dr H. Yusuf. "İlahiyat Fakültelerinde Felsefe Dersleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (01 Eylül 2004), 159-176. <https://doi.org/10.17120/omuifd.90549>
- Tuna, Yasir M. "Ortaöğretim Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersi Öğretim Programında Yer Alan Bilişsel Kazanımların Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi". *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (28 Aralık 2023), 95-107. <https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1329515>
- Uçar, Recep. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Arapça Dersine Karşı Tutumları (İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/2 (30 Aralık 2015), 371-394. <http://marife.org/tr/pub/marife/issue/37835/437038>
- Yılmaz, Ali. "5. ve 9. Sınıf Öğrencilerinin Ortaokul ve Liselerde Okutulan Seçmeli Peygamberimizin Hayatı Dersine Yönelik Görüşleri: Giresun Örneği". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 10/19 (2018), 425-448. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/41531/501226>